

KIRÁLYHŰSÉG – AUTONÓMIA – ELLENZÉKISÉG
A halasi kunok útja a funkcionális lojalitástól a mentális
ellenállásig

Témaköröm a magyarországi kunok, közelebbről kiskunok, még közelebbről a kiskunhalasi kun mentalitástörténet felöleléséhez kíván értelmezési szempontokat adni. *Szempontokat*, hisz mintegy kétszáz forrásmű, cikk, tanulmány, történeti mű, idegen vagy magyar nyelvű opusz sem vitt közelebb ahhoz korábban, hogy egy monografikus teljességű probléma-feldolgozást vállalhassak¹ – mindenekelőtt nem azért, mert ne lenne lehetséges, hanem mert *kimentem az időből*. Kijutottam abból a változásnéprajz övezte, mentalitástörténeti, helytörténeti, átmenet-vizsgálati intervallumból, melyben az „utolsó élő kunok” megkérdezésével még a saját írásos interpretációm tesztelését elvégezhetném, melyben még a politika mint uralmi viselkedésmód lokális válaszait teljesség-értékűen feldolgozhatnám. Megközelítésem tehát elszántan (és szükségképpen) teoretikus, amitől viszont már nem az empirikus antropológiai kutatás irányából, sőt nem is a kortárs politikai antropológiai kérdésfeltevésektől jutok el a válaszokig, hanem a *történeti antropológia* terepére felé csúszom el, *retrospektív* szférába jutok. Ez talán első megosztandó problematikám, az *antropológiai jelenkutatás* szempontjából korántsem lényegtelen aspektus, a monarchia-historizmus szempontjából meg egyenesen útvesztésnek tűnik, a marxista osztályelméleti koncepcióval pedig szembeszökően ellenkezik (ebben ugyanis etnospecifikus kérdések mint kisebbségi identitás-aspektusok semmiféle szerepet nem kaptak), tehát egy kevésbé pertraktált terület recens megközelítésére vállalkozom történeti perspektívából.

A másik főbb problematika – melyet, jelzem, nem fogok tudni történeti hűség megkívánt igényével föltárni ebben a közegben –, maga

¹ Eredetileg a Magyarország felfedezése sorozatba készült monográfia (kiadatlan kézirat, kb. 600 oldal) első harmada szólt a halasi kun mezővárosi fejlődés és az etnikai csoporttudat történeti-antropológiai és helytörténeti kérdéseiről, nemegyszer szemben haladva a JANÓ 1965.; TÁLASI 1977.; NAGY CZIROK 1965.; NAGY SZEDER 1923. megfogalmazta „rendszer-specifikus” monográfiái feldolgozásokkal. Ebből egy részletkérdés került szakmai vitára a Társadalomtudományi Intézet „Helyi társadalom” műhelyében, majd kiadványai között, lásd A. GERGELY 1987.

a *királyhűség-tematika*, mely a magyarországi kiskunok 13. századi jelenlététől az egyik legprogramosabb viszonyrend a lokális térben, ugyanakkor a legkonstansabb elem az aulikus politikai viselkedésmódok közötti *alternatív* kérdésfeltevés és válaszadás konkrét etnospecifikus szférájában. A kunok (többszöri) bejövetele,² a korabeli „magyar” társadalomban és a népvándorlás-kor demográfiai leírásában (arányokat tekintve) igen nyomatékos súlya a középkor századaiban (hipotetikus etnodemográfiai becslés szerint ez mintegy kétharmadot jelent a honfoglaló magyarság létszám-arányaihoz képest), rangrejtve tükröz nem csupán királyi testőrségi szolgálatot és hadrafoghatóságot, ennek megfelelő kiváltságokat, valamint közvetlenül a nádor alá tartozó felügyeleti fennhatóságot, adómentességet, és a rendi társadalomban még fontosnak minősülő lovasnomád harcmodor folytathatóságát is, de éppúgy tükrözi azt a problematikát is, melyben a Mária Terézia-kori kisebbségkezelés politikai miliójében és jogrendszerében nem kerül sor az addig kollektív nemes kunok „felszabadítására” vagy akár népszámlálási súlyba vételére sem. Mindemellett a magyarországi (kis)kunok saját etnoregionális értékrend, parasztpolgári mentalitás, kollektív emlékezet-építési stratégiák közepette, a szolidaritás sajátlagos formájában olyan értéknormák megőrzése és újraélesztése érdekében vállaltak mutatkozási stratégiákat, melyek a mai politikai szóhasználatból élve az ellenkultúra, ellenbeszéd, tiltakozási attitűdök körébe sorolhatók.³

A „tribális” tradíció (a kunok nomád életmódja és harcmodora, szerkezete és családszerkezete, lokális térfoglalása, törvénykezési gyakorlatának hagyománya) és a közép-európai dinasztikus államformálás, nemzetépítés időszakában (kivált a 19. század második

² A főbb történeti források 1239-re teszik ennek időpontját, a legkülönbözőbb krónikák viszont nemcsak több betelepülési eseménysort, több akkori földrajzi térségben megtelepedés eltérő időszakait, hanem a régészeti leletek alapján roppant ellentmondásos mikrotörténelmet jelenítenek meg. A kunok konfrontációi a feudális elittel, dacos ellenállásaik a királyi hatalommal, könnyűlovas harcmodoruk a korabeli hadjáratokban, majd önálló „nemesi vármegye” ellenében létrehozott parasztvármegyéjük autonómiája, jászokkal közös részvétele hajdúk vezérkarában, Rákóczi mellett, Habsburg örökösödési háborúban, 48-as huszárként is, majd a pusztai szegénylegény-létforma támogatásában, s egészen a 20. század első ellenzéki parlamentáris képviseleti rendszeréig megannyi módon, több volt mint térségi autonómiára törekvés vagy regionális identitás. Önkörükben ezt „a kunok civilizációjaként” emlegették...

³ Vö. BERTA 1996.; GYÁRFÁS 1870-1885.; NAGY SZEDER 1923.; TÁLASI 1971.; PÁLÓCZI HORVÁTH 1989.; KISS 1987.; GYÖRFFY 1953.

felében) feltámadó konfliktusa mint *etnikai terep* (Appadurai szótárában: *ethno-scape*)⁴ a konzervatív és a liberális politikai trendek közé szorult archaikus színtér aktorainak végjátékáról szól már az első világháború időszakára pillantva.

A kun származáshagyomány és konstans módon őrzött etnikai szereptudat fennmaradása egészen a 19. századig tájnéprajzi evidencia és politikai képviseleti autonómia szempontjából kiváltság is volt, de térségi integrációs szerepük, demográfiai súlyuk és katolizáló társadalmi tömegük intenzíven csökkent a nemzetépítési időszakot kísérve. A királyhűségben történetileg jeleskedő,⁵ de feudális rendi kötődéseket rebellis módon elutasító, nemzeti harmóniát az autonómiák fenntartásával együtt óhajtó etnikai szereptudat esetükben a versengő politikai csoportoknak kiszolgáltatódással járt (sem aulikus, sem pusztán értékkonzervatív, sem etnospecifikus identitásuk megtartása nem maradt „korszerű” a nemzetépítés időszakában), s ezzel azután mint nyelvi és szociokulturális kisebbségnek evidensen kínálkozó perspektívaik bezárultak, vallási hovatartozásuk alárendelődött a belső telepítések tereziánus rendszerének, felülrétegződésük is megtörtént a közejük telepített palócok, nagykunok, jászok és rácok csoportozataival, beolvasztásuk az első világháború éveire lényegében lezajlott. A királyhűség-tematika tehát a 13. századtól fokozatosan, de később intenzitását tekintve mintegy évszázadnyi idő alatt, a polgárosodás folyamatában fénytelenedett el a Kiskunság maradék etnospecifikus zónájában, avagy színtelenedett el a nemzetépítés és képzeltközösségi érdekszférák térnyerésével, melyek közepette nem csupán a lovasnomád harcmódor, tanyás parasztpolgári mentalitás, pogány szakrális múlra visszatekintő lokális kollektivitás veszítette el korábbi értéktartalmait, de kisebbségbe szorult a református közösségi mentalitás és kollektivitás is, terét veszítette a parasztpolgári értékrend, kiváltságossági belháborúba fordult át a parasztvármegye fenntartásában érdekelt politikai közösség önreprezentációja nem különbül, s végső soron a gazdasági szerepkör (tanyás mezővárosi közösség – Erdei Ferenc által a parasztvárosi és parasztpolgári végvárak

⁴ APPADURAI 1996.

⁵ A magyar királyságba költözésük időpontjától kezdve a királyi testőrséget adták, ennek megfelelő jogi, igazgatási, beszolgáltatási kedvezményekkel együtt (katonaállítás, adók, önkormányzati szabadságok, bíraskodási jog és más kiváltságok fejében) később közvetlenül a nádor főhatósága alá tartozván, közvetlen részt vállalva a hajdúk képzésében és vezetésében, huszárezred kiállításában, egészen 1849-ig, parasztvármegyét kialakítva és helyi-területi autonómiát élvezve.

tematikájában lejegyzett identitás) is érvényét veszítette a hazai polgárosodás folyamatában.⁶

E tematikus aspektus történeti dimenziói között kardinális problematikaként jelenik meg ugyanakkor az antropológiai (és specifikusan politikai antropológiai, etnopolitikai, mentalitásnéprajzi vagy ethno-space megjelenítő) háttérű megközelítés is. A politikai gondolkodás hazai kezdetei és a 19. századi nemzetépítési folyamatok kisebbségi/etnikai önmeghatározást segítő (vagy fölszámoló) hatása a polgárság keletkezésének háttérében zajló mentalitástörténeti küzdelmekkel volt terhes.⁷

A nemzethez tartozás mint politikai magatartás, a királyhűség mint társadalmi-politikai vagy kulturális kötődésrendszer olyan rendi formációkban is megmutatkozott, amelyek a kiskunok életterében *kívül estek* a nemzetépítés fölülről jövő stratégiájának vállalhatósági térre-
numán,⁸ s ehelyett inkább olyan politikai viselkedéstörténeti formákat öltöttek, amilyen a parasztvármegye, a redempció, a dinasztikus nagypolitikával szemben álló lokális ellenállás, az önszervező közösségek éltetése, ezek jogi tradícióinak követése, vagy a *modus vivendi* mellett az etnospecifikus magatartásmódok reprezentációja – akár a szociális marginalizálódás árán is.⁹ Előadásomban itt ezért hosszabb kitérőt kellene tennem e folyamat politikai antropológiai és szimbolikus

⁶ Részletesen taglalja jogszokási, normarendi, származástudati másságukat TÁLASI 1977; TÁRKÁNY SZÜCS 1980.; PAPP 1941.; Ö. KOVÁCS-SZAKÁL 2001-2002.; a polgári társadalomképhez lásd még GRANASZTÓI 2010.

⁷ Ide értve természetesen a reformkori liberális, aulikus, diétai, konzervatív, szakrális, gazdasági, pártpolitikai és udvarhű vagy reformer-ellenzéki politikai magatartások sokféleségét és a kisebbségpolitikai, nacionalista vagy aulikus érdektörekvések intézményesülését, szembesülését a monarchikus berendezkedéssel is.

⁸ Egy kiskunhalasi beszélgetőpartnerem ezt úgy fogalmazta meg: Petőfi azért bukott el a maga kortes-körútján, mert a „világszabadság” eszméjét szónokolta a maguk különjogaival és autonómiájával elégedett, világhódításra már nem fogékony kunok előtt... A történetmesélés szuverén túlzásai dacára a makro-léptékű ígéretyekre valóban nem kíváncsi kun mentalitás nehezen békült meg a közigazgatási, tér- és etnopolitikai felülrétegződéssel, s a „konok kun mentalitás” büszke vállalása szinte mindmáig jellegadó mintázat maradt.

⁹ Egészen evidensen az értékrendi és szocializációs minták, parasztpolgári öntudat vagy etnospecifikus hagyománykötöttség akkor is értékállóbbnak számított, ha a mainstream politikai marketing teljességgel ennek ellenkezőjét preferálta, vagy ha érzékelhető volt a hagyománytudat szükségképpen elavulása, gazdasági-migrációs-szerepköri funkciók értékcsökkenése vagy a néprajzi táj átalakulási folyamatában a termelési-gazdálkodási struktúraváltozás elkerülhetetlensége is.

politikai olvasatainak, az etnokulturális tradíció továbbélésének elnagyolt vázlata irányába... – melyet a terjengősség elkerülése érdekében nyilvánvalóan nem fogok megtenni, mindössze jelzem az értéktudat és hagyománykövetés fontosságának, a társadalmi-térégi etnikai kapcsolatrendszeren elüli értékváltozásnak, vagyis a kun származási kiváltság perspektíváinak belátható átalakulását.

Előadásom tematikai körében e harmadik (áttekintő elemzésre érdemes) nézőpont felvillantásával nem csupán a tribális tradíció polgárosodás folyamatai közben végleg elérvénytelenedett sajátosságait nem fogom végigvenni, de az etnikai terep mint lokális értéktartomány életképtelenné válásával is csupán azt tudnám jelezni, hogy az átalakuló etnospecifikus (másképp: polgári nemzetépítési és kisebbségpolitikai) életmód-stratégiák értéktartományának fennmaradása is historikus elbizonytalanodásra ítélve végleg megfosztotta a kunokat a királyhűségi és aulikus vonzalmaktól, kollektív (köz)nemes-ségük fenntartásával pedig abba a történeti dimenzióba süllyesztette, amelyben a morális, mentális, szakrális és máskéntgondolkodási magatartás-modellek önnön elavulásukkal járultak hozzá a jog-, szerep- és értékvesztések 1918-ban már bekövetkezett végjátszmáihoz.¹⁰

A halasi és a kiskunsági történetnek híres időszaka volt a betyárkorszak, mely mintegy száz esztendeig is eltartott, hiszen a Habsburg-ház örökösödési háborúi idején kezdődött, és még a századvég gondjai között is szerepelt. A kunok értékrendjében már igencsak értelmét veszítette a monarchikus tervek szolgálata, s a sorozások elől menekülve, csizma helyett a papírbocskort is vállalva a pusztába vonultak inkább, mint a seregbe. A tájnéprajzi forrásanyag meghatározó tónusában ez úgy kerül elbeszélésre és úgy marad meg a kollektív emlékezetben, hogy akik „félreálltak” vagy „szaladóba” kerültek, tehát a katonaság elől szöktek, illett azokat pártolni, viselt dolgaikat takargatni. A betyáréletet évtizedekig kutatók sem találták nyomát, hogy a szökött katonát valaki is elárulta volna, s a szájhagyományban sem maradt meg ilyesmi. Nők is csaptak föl betyárnak, a hala-

¹⁰ Romsics Ignác ezt egykor doktori értekezésében fejtette ki a BKK megyei tanács hatalmi időszak kapcsán, amikor a térség tradicionális csoportjai a tanácsköztársasági „Fegyverbe!” felszólításnak csak azzal a feltétellel kívántak eleget tenni, ha visszakapják a regnáló államtól a redempcióban önmegváltásukra kifizetett összeget. Lásd ROMSICS 1982. Hasonló aspirációkkal reprezentálták magukat az 1939-es, 600 éves betelepdedési évfordulójukon. Ehhez lásd még FAZEKAS–SZABÓ–SZTRINKÓ 1987.

siak között zsidó betyár is akadt, többen voltak címeresek is. Mivel szentül hitték, hogy az önkényuralom megbukik, jó ideig eltartott a betyárélet, s közéjük keveredtek előbb-utóbb a bűnözők is, menekülő számadójuhászok is, akik nemegyszer a hiányzó jószágot a betyárok segítségével „szörözték” vissza. Az 1860-as években már éppen a határrendezés, illetve az 1863-as nagy aszály, majd fagyás, nagy éhezés és békétlenség miatt alapvetően megváltozott a közgondolkodás: ahogyan a végvári vitézek vagy a kóborló hajdúk ellen, úgy a betyárok köztörvényes bűnei ellen is szervezett akciókkal védekeztek, útonállóként el is bántak velük, nemegyszer az önkényesség határán is túl. De az életveszélyes, rablógyilkosságra hajlamos útonállást is inkább pártolták a halasiak, mint Ráday Gedeon hírhedt kínzásait, pofozógépét, szöges bölcsőjét a szegedi börtönben, úgyhogy Halason külön rendőrbiztos ült, aki csak a huszadik század elejére tudta úgy-ahogy kiűzni a betyárokat.¹¹

Negyedik tematikai egységként a rendi és nemzeti kötődés kérdését illik említenem. Kiskunhalast a társadalmi tér-időben szemlélő politikai eseménytörténet és szimbólumhordozó felfogás (a kunok mindenkori „másságának” tudata, nyelvi és szakrális vagy kollektív emlékezeti tartalma) itt egy további szemponttal egészülhet ki: a változástörténet és nemzet-generálás-história belső ellentmondásai közötti értelmezési tartományban. A magyar köztörténetből és a kunok kisebbségi-politikai vagy etnokulturális életrajzából leginkább azt vélem kicsendülni, milyen módon csap át előbb a magyarok védekezése a kunok barbársága ellen induló „jogos” hatalompolitikába (13-15. század), és a többféleképp intézményesített legitim Másságuk (a királyhűség, nádorszolgálat, hadiadó-mentességi kiváltságok terén mutatkozó, majd kollektív nemesi kiváltságok révén a 16-18. században) olyan ellentámadásba, amely a „nemzeten”, náción belüli legitim másság elfogadásával is kialakított, avagy legális állapotot tart fenn,¹² majd hogyan fordul meg a folyamat, s lesz önvédelmi (s egyben nemzetvédő) harc a kunok léte az elnyomó rendek, fennhatóságok, feudális érdekek ellen (parasztvármegye), hogyan válik ez évszázadokkal

¹¹ A részletekről NAGY CZIROK 1965.; TÁLASI 1977.; JANÓ 1965.; NAGY SZEDER 1923.; HOBSBAWM 1974.

¹² Saját identitásukat nemcsak betelepítésük és védelmi funkcióik öntudatával, de a „konok kunokat” jellemző kisebbségi identitástudattal is megerősítették. Nem volt „véletlen” ez, hisz a honfoglalás-kor mintegy 90.000-re becsült (persze népességszámhoz képest csak relatíve pontos adatok ezek) a kun betelepülés 40.000 főt számlált a 13-14. század során...

korábbtól kezdődően egy nyugati igényű polgáriasság kivívásának céljává (mezővárosi societas), s hogyan lesz hagyományörzésükből szellemi szabadságharc, mentalitások küzdelme a konvencionális jogosultságokkal szemben, furfang és bátorság időnkénti győzelme az elidegenedett főrendi népboldogítás fölött.

A kunoknak a feudális fennhatóságokkal való viszonya nem a kelet-európai jobbágyság kérdéskörébe tartozik, hanem a nemzeti szervezeti fennállása és valamelyest bomlása (majd a kun székek keletkezése) is a nyugat-európai patrónus-kliens viszony mintáira emlékeztet (lényegében úgy, ahogyan Szűcs Jenő azt a *Vázlat Európa három történeti régiójáról* kötetében bemutatta, vagy ahogyan azt Beluszky Pál és Márkus István „az alföldi út” elakadásaként értelmezte a hetvenes-nyolcvanas években). A kunok „naturalis” sokasága jóval előbb, mint a magyar társadalom egésze, *communitas*-ként kezdett működni, azaz megmaradt a szociálintropológiai értelmű rokonsági kötelékben, és mintegy három évszázadon át a pogány vallás-hagyomány követésében is. Következőleg a feudális függésrenddel, abszolutizmusokkal szemben folyamatos küzdelemben hozta létre a maga „libertas”-ait (jelesül inkább sokszor szabadosságait), hogy legalább szűkebb, lokális közösségeknek biztosíthassa a „liberté” eszméjét (a közpolitikai értelmű helyi demokráciát). Az abszolutizmusok mindenhol föllelhető intézményrendszere és hadserege tőlük idegen volt, márcsak erős és hadképes voltuk, hagyományos önkormányzati döntéseelveik miatt is (a kun székek bíraskodási önállósága, később a parasztvármegye önvédelmi funkciója, még később a kun kapitányok és térségi különjogok védelme során). A politikai uralom elnyomásaival szemben magát mint „nemzeti” társadalmat szabadította ki a kunság, megadva az államnak önállósulási, elidegenedési lehetőségét, de fenntartva, hogy saját lokális szabadsága képviselőjében ellenzéki marad mindaddig, amíg egyedül üdvözítő igazságokkal működik a fennálló, s támogatva mindenkor azt is, aki független létéért küszködik. Így álltak Rákóczi küzdelme mellé („halasi ütközet” a rácok ellen, 1703. okt. 5.), Bocskai hajdúvezérei közé, 1848 eszméi oldalára, kurucok és hajdúk mindenkori mentális önvédelmi harcának táborába is. Süppedő civilizációk és uralkodói fönséggel integráló keménykedések kardjai ellen ezért lendültek (például az osztrák örökösödési küzdelmekbe, vagy a halasi templomok védelmében folyó küzdelmekbe), a „rend”-nek becézett politikai és hitbéli erőszakok, anarchiák szándékait ezért védték ki konok had-

viseléssel, belső emigrációval, elvegyüléssel és kiválással. Lokális kereteikbe szorítva végülis egy kelet-európai agrárforradalom területi segítői lettek a filoxérától immunis homoki szőlővel, a nagyállattartó legeltetési rendszerrel, a tanyás gazdálkodás paraszti útjával, a Dunamelléki tanyás-kertes termelés elindításával, autonóm parasztvárosi lét urbanizációs mintáival kiegészítve.¹³

A kunok egy civilizáció alkatát és fejlődésritmusát érték-normákban őrizték, még ha az adott politikai-hatalmi feltételek nem is kedveztek, s ha mindjárt az uralkodó osztály közvetlen kiszolgálói voltak is elődeik. Amennyiben a nyugati változásmodell számít „mozgásnak”, akkor a tőle való eltérés keleti változatlanságnak minősül, s akkor Hungáriában bizony a kunok jelentettek talán egyedüli folyamatos dinamizáló erőt több évszázadon át. Halas például telepítése óta centruma volt a civil és katonai igazgatásnak, törvénykezésnek, kulturális árucserének, joggyakorlatnak, később a „civil” ellenállásnak, mentális példamutatásnak, „csakazértis máskéntgondolkodásnak”, a diétán és utána is a parlamenti ellenzéki képviselők támogatásának. Nem mandarin-uralom formájában valósult meg ez a lokális vezérszerep, hanem szétaggolt és demokratizált formában, ahogy az archaikus „populus” szerveződött, jogi-társadalmi garanciákkal, szociálanropológiai értelemben vett értékkonzervatív normarenddel, plebejus közhatalommal. Hogy ennek a közhatalomnak elenyészttével, illetve betiltásával-beolvasztásával megroppant minden kohéziós erő, azt csupán képzeljük, de nem bizonyíthatjuk a kun társadalomra a források alapján. A hitbéli és világi, illetve az életviteli és ideológiai szféra szétválasztása, amely Nyugaton is a társadalmi emancipációk feltétele volt, a kunok között öntörvényű folyamatként működött, mintegy a kiérdemelt szabadságjogok garanciájaként. Egy civilizációs örökség szembeállításával egy birodalmi integrációval – ez életre szóló küzdelem, ameddig csak el nem dől. Számukra évszázadokon keresztül más volt az uralkodókhoz fűződő viszony, mint környezetük számára: hűbéresi státusuk egy kölcsönösségen alapult, „szerződéses vazallusságon”, melyben az alávetőnek éppoly szerződéstartónak kellett lennie, mint az alávetettnek, hisz nélküle létének értelme is, funkciói és előnyei is kétségszövevényesek voltak. A kunok törzsi-nemzetségi szervezete és a

¹³ Bővebb és a térség további mezővárosi fejlődés-történetét illetően lásd ERDEI 1957. De ebből a tudástartományból és mentális másságvállalásból érkezik számos főrendiházi ellenzéki képviselő, demokrata vagy liberális gondolkodó, egyebek mellett Bibó István politikai gondolkodó is.

királysággal való bensőségebb kapcsolata épp ezt a szerződéses formát, az egyezményes viselkedés kölcsönösségét és következetességét jelentette, s mint beidegződést adták tovább utódaiknak, mert ebben volt méltóságérzetük, identitásuk lényege. Aki emelt fővel ereszkedik térdre, oldalán fegyverével, mint a jászok hőse, Lehel a kürtjével, azt nem lehet megalázni; az lehet ugyan szolgálóember, de szabadságfosztott sosem lehet. Az individuum becsülete, tisztelete volt ebben méltóságteljes, és a hűbériség ilyen formája a lokális helyzetre, a jogszokásra, autonómiára is kiterjedt, mégpedig azon a módon, ahogy az alulról felfelé megfogalmazott igények a hatalomgyakorlók felülről leküldött döntéseit korlátozták a maguk elemi energiáival. Ez a helyi sajátosság érték volt, és értékrendisége a virtussal, a küzdésképeséssel együtt már több is lehetett, mint helyi társadalmi norma: étosz volt ez, az eltérés, a másság, a jogosultság fegyvertárával megerősítve, és főleg az uralkodó „istenkegyelmiséget” figyelmen kívül helyező másként-gondolkodással alátámasztva. Az uralkodói szuverenitás pedig mindigis társadalmi energiákra kellett, hogy alapozza politikáját, engedve a kikövetelt jogszerűségeknek, a territoriális függetlenségek még tűrhető formáinak. Attól, hogy az ország nádora a kunok egyedüli ura volt, megképződött körülöttük egy másfényű társadalom, egy politikai szuverenitásokat engedő légkör, melyben külön társadalmi szerződése van a feleknek: a kunok és jászok kollektív nemessége (amiként a székelyeké is több mint szimbolikus). Mindez egy történelmi hierarchián belül teremt horizontális teret, amelyben az uralkodót a néphez szerződés köti, s azt meg kell szegnie, ha érdekei másfelé mozdítanak. A népnek és „állami” képviselőjének ez az antik időktől, nyugati hűbérkeremónián át a modern képviseleti eszméig terjedő szerződése mintegy a környező feudális uralomgyakorlás ellenpéldaként jött létre a kunok esetében: szinte megszületik „a jobbágy mint dolog” felfogása mellett az ember mint „társadalom” képlete, vagyis a rendiség korában egy rendiséggel szemben egy tökéletesen eltérő politikai szerződés, amelyben a szabadság nem holmi ajándékozható jelkép volt, hanem „objektív technika” (Bibó István kifejezésével). A szabadság kis köreinek sokaságát a kunok esetében egy makroközösség kapta meg, de nem ajándékba, hanem rendezett jogviszony formájában, melyet ha megszegett a fennhatóságot gyakorló, akkor szuverén joggal támadt ellene az alárendelt. Szokásszerűségben életrekelő és kollektívan átérzett előny volt ez a kunok számára, olyan kiegyezés, mely a fejlődést, a tételezett vagy

rendelt célokat nem papíron, hanem csoportlétének gyakorlati elveiben valósította meg.

A halasi kunok identitástudatának gyengülése is alighanem erre vezethető vissza. Kisebbségi létük és a „magyar” társadalomba való politikai integrálódásuk hosszú évszázadokig különjogokat biztosított és feltétele volt egy öntudatos magabizásnak, hajthatatlan magaviseletnek, kivagyiságnak. Nem volt szükségük arra, hogy a szükségesnél jobban intézményesítsék társadalmi szerepüket és történelmi rangjukat. A rájuk jellemző politikai érték-konzervativizmus, etnokon-zervativizmus korábban hiába is volt legitim, a nemzeti homogenizáció századában visszaszorult, s a 48-as magyar forradalom időszakában már egyre kevesebb módjuk nyílt arra, hogy a politikai nemzeten kívüli identitásukat legalisan megfogalmazzák. Történelmi szerepük is csökkent, a kelet-európai átalakulások nagyobb hullámokat vertek, így fokozatosan elhalványult antropológiai másságuk, elérvénytelenedett politikai kivételezettségük. A hosszú történelmi trendek, a regionális változások ideje alatt alig észrevehető módon fölhígult népességük, megoszlott vallási egyneműségük, szétagolódott társadalmi intézményrendszerük. S e lassú tempójú felőrlődésben a „nagy nemzeti célok” oltárán elenyészett az a kulturális vagy civilizációs másság, amely önmegkülönböztetésük eszköze volt, hasonlóképp, mint a királyhűség és a szakrális ellenkultúra is. Megmaradásuk immár inkább a kollektív emlékezet, a könyvtárak és adattárak, múzeumok és örökségtérképek része, semmint a recens társadalmi értékrendszer elemi tartozéka.

IRODALOM

A. GERGELY András

- 1987 A „saját csoport” és az „etnocentrikus tudat” szerepe egy helyi közösség értékrendjében. Kiskunhalas. In: Böhm Antal – Pál László (szerk.): *A helyi hatalom működése. „Helyi társadalom”*, No. 5. Társadalomtudományi Intézet, Budapest. 149-179.

APPADURAI, Arjun

- 1996 *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization.* University of Minnesota Press, Minneapolis.

BERTA Árpád

- 1996 A kunok eredete. A magyarországi kunok korai történelme. In: Szakál Aurél (szerk.): *Adatok Kiskunhalas történetéhez.* Halasi téka 18. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas. 11-20.

ERDEI Ferenc

- 1957 *Futóhomok.* [1937] Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

FAZEKAS István – SZABÓ László – SZTRINKÓ István

- 1987 *A Jászkunság kutatása.* Konferencia-előadások. 1985, Kiskunfélegyháza. Kecskemét – Szolnok kiadása, Kecskemét – Szolnok.

GRANASZTÓI Péter

- 2010 *Az eltűnt mindennapok nyomában.* Kiskunhalas 1760-1850. Tabula könyvek 10. Néprajzi Múzeum, Budapest.

GYÁRFÁS István

- 1992 *A jász-kunok története.* I.-IV. kötet. [1870; 1873; 1883; 1885] „A Jászságért” Alapítvány, Budapest.

GYÖRFFY György

- 1953 A kunok feudalizálódása. In: (szerk.): Székely György *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 248-275.

HOBBSAWM, Eric

- 1974 *Primitív lázadók.* Kossuth Kiadó, Budapest.

JANÓ Ákos

- 1965 *Kiskunhalas.* Helytörténeti monográfia. Kiskunhalasi Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kiskunhalas.

KISS József

- 1987 Szempontok a dél-kiskunsági községek 1745 előtti újratelepüléséhez. In: Fazekas István – Szabó László – Sztrinkó István (szerk.): *A Jászkunság kutatása. Konferencia-előadások.* 1985, Kiskunfélegyháza. Kecskemét – Szolnok kiadása, Kecskemét – Szolnok. 302-344.

NAGY CZIROK László

- 1965 *Betyárélet a Kiskunságon.* Magvető Kiadó, Budapest.

NAGY SZEDER István

- 1923 *Adatok Kiskun-Halas Város történetéhez.* I-III. kötet. A szerző kiadása, Kiskunhalas.

Ö. KOVÁCS József – SZAKÁL Aurél

- 2001-2002 *Kiskunhalas története* I-II. kötet. Thorma János Múzeum, Kiskunhalas.

PAPP László

- 1941 *Kiskunhalas népi jogélete.* Táj- és Népismeret Könyvtára. Táj- és Népkutató Intézet, Budapest.

PÁLÓCZI HORVÁTH András

- 1989 *Besenyők, kunok, jászok.* Corvina Kiadó, Budapest.

ROMSICS Ignác

- 1982 *Duna-Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

TÁLASI István

- 1971 Hozzászólás a magyarországi kunok etnikumának kérdéséhez. In: Filep Antal (szerk.): *Népi kultúra – népi társadalom V–VI.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 485-490.

- 1977 *Kiskunság.* Gondolat Kiadó, Budapest.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- 1980 *Magyar jogi népszokások.* Gondolat Kiadó, Budapest.

POWER LOYALTY – AUTHONOMY – OPPOSITIONAL
IDENTITY

On the Road of ethnic identification of Halas local
community /Cumania Minor/ from the functional loyalty to
the resisted mentality

The article aims to analyse a small city (Kiskunhalas, Hungarian Plain) ethnic characteristic (kuman, comani, cumanian), as nomadic people of the steppes, way of life in the 13-18th century, on the basis of everyday ethnicity and the value-conservative loyalty to the government – as a traditional mentality, latently hidden among various interest-spaces and local identity-consciousnesses, start to oppose, stronger and stronger, the weakening totalitarian state. Therefore, it is not at all excluded that the political loyalty and the civil societal rationality are going to be transformed into representations of direct movements, single-target aspirations and pluralistic-democratic interests: local societies require the recognition of their identity and the 'idea of nation' may be replaced by the idea of belonging to a region, a district or a marginal settlements. The principle of development that became autotelic, can be by now replaced by the noumenon interests of spatial and settlement autonomy (free peasant district) which may become the supporters of anorganic modernization.

The author focuses on the world view and traditional stock of knowledge as manifestations and proofs of the local population's Cumanian identity. The study is a methodological attempt to show evidence for the survival of a 'folk' identity complex existing in parallel with the 'official' historical traditions preserved in books and learned at school in the town in the 20th century, as it describes the cultural traits, customs, historical legends of this survivor population.

Vidékiek a budai királyi palotában